

Les mestresses Baldrich a través dels capítols matrimonials (segles XVII-XIX)

*Carme SANMARTÍ ROSET**

Universitat de Vic

Montserrat SANMARTÍ ROSET

Universitat Rovira i Virgili

L'evolució d'una família burgesa benestant al llarg d'un període s'acostuma a estudiar a través dels canvis en el patrimoni, de les estratègies matrimonials o del nivell cultural, és a dir, del conjunt de totes les decisions relacionades amb la família que tenien repercussió en els afers de la casa. Les iniciatives del propietari, els casaments dels hereus i de les cabaleres, els destins dels fadristerns, les aliances que es derivaven dels casaments o l'import dels dots i l'legítimes pactades generació rere generació, impactaven en el calaix de la casa mare i afectaven l'esdevenir de tota la comunitat.¹ Aquests estudis s'acostumen a centrar en els caps de família perquè en una societat dirigida pels homes, eren els que gaudien de la capacitat legal i del prestigi social per comprar i vendre, i obrir o tancar negocis. També decidien sobre l'educació i el futur dels fills i filles, podien ostentar càrrecs públics o participar en la vida cultural.

Tanmateix, en el procés d'evolució dels patrimonis familiars, les dones que es van unir amb els hereus van tenir un gran protagonisme. El casament de l'hereu constituïa un afer familiar de primer ordre, ja que havia de donar resposta als interessos estratègics del conjunt de la casa. Calia considerar el nivell social i econòmic de la família de la candidata i, per tant, el dot que podia aportar i les inversions que permetria aquesta entrada de recursos, però també el lloc de procedència i els avantatges que podia comportar tenir nous contactes en altres localitats. A més, s'havia de valorar la font d'ingressos de la futura família i preveure com podia incidir la nova aliança en el desenvolupament del negoci propi. Així doncs, s'havien de d'avaluar un seguit de factors abans de prendre la decisió final.

En aquest article ens proposem estudiar les raons dels diferents enllaços i la rellevància que van tenir les mullers dels successius hereus en el patrimoni Baldrich. Es tracta de les tretze mestresses corresponents a set hereus, que abracen des de la segona meitat del segle XVII fins al 1835, any de la mort de la darrera mestressa Baldrich, un període del qual es conserva, a més de documentació notarial, correspondència de la casa. La diferència entre el nombre d'homes i de dones es deu al fet que un dels hereus es va casar quatre vegades, i de la resta, quatre ho van fer dues vegades, un altre una vegada, i el darrer restà solter.

* Carme Sanmartí és professora a la Universitat de Vic (mcarme.sanmarti@uvic.cat) i Montserrat Sanmartí és professora a la Universitat Rovira i Virgili (montserrat.sanmarti@urv.cat).

1. Les dificultats que van tenir els hereus Baldrich per pagar els dots de les successives generacions i les repercussions que aquests pagaments van tenir en el líquid disponible empobriren tota la família (C. Sanmartí i M. Sanmartí 2005: 97-112).

Les aportacions materials i socials d'aquestes dones es poden avaluar principalment a través dels capítols matrimonials. Els testaments i la documentació notarial i privada proporcionen informació de les seves activitats com a mestresses. Endinsar-se en aspectes de la seva personalitat és més difícil. Tanmateix, a partir de les cartes i dels llibres majors que es conserven des de finals del segle XVII es poden conèixer els seus gustos, les preocupacions, el nivell de formació i les seves inquietuds. La documentació mostra que les mestresses van ser determinants en la transmissió de valors religiosos i culturals sobre el conjunt de la família i, molt especialment, sobre els fills i filles. Van col·laborar a configurar el pensament dels Baldrich i a decidir el perfil ideal de les futures mestresses.

Des d'antic s'ha reconegut la importància de les mestresses a les llars. El prior i agrònom Miquel Agustí, en el seu *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril* publicat a principis del segle XVII, detalla quina ha de ser «la condició i l'ofici de la mare de família i agricultora». Segons l'autor, ha de ser la primera a llevar-se i la darrera a anar a dormir. Cal que tingui cura de la descendència, a qui ha d'ensenyar a parlar i a treballar correctament, ha d'ocupar-se de la llar, mantenir l'ordre i vigilar les criades. Així mateix ha de restar a la casa i sortir poc, ser discreta i evitar les baralles. A més, una bona mestressa no ha de ser xafardera ni xerrar més del compte, però cal que presti orela a les notícies que arriben i explicar-les al marit.

Agustí li adjudica l'atenció de les vaques, els porcs i les gallines, l'obtenció de la llet, i la preparació del formatge i la mantega. També ha d'ocupar-se del forn i el celler i ha de teixir el cànem i el lli per elaborar teixits per equipar la casa i vestir la família. Finalment, li atorga la responsabilitat del coneixement de les herbes per guarir les persones i el bestiar. És a dir, tenia al seu càrrec l'administració de la llar i la cura dels habitants de la casa, a més d'algunes funcions econòmiques complementàries.² I de tot el que feia, n'havia de rendir comptes, primer a Déu i després al marit, en qui requeria la màxima autoritat.³

Aquesta imatge de com havia de ser una bona mestressa és la que tradicionalment s'ha transmès al llarg dels segles. Les conseqüències d'escollir una esposa inadequada podien ser fatals, per això es considerava que era «preferible un mal hereu que una mala mestressa», entenent que una mala mestressa «és la que no sap administrar ni estalviar els diners de la casa. Amb una dona així una casa no pot anar».⁴

La responsabilitat de les mestresses en la presa de decisions dels negocis de la casa era petita, però quan alguna d'elles quedava vídua havia de tirar endavant l'empresa familiar. Aquesta circumstància suposava sempre un moment delicat, perquè la pèrdua del cap de casa i l'assumpció per part d'una dona de la gestió dels negocis, en un món en el qual les dones eren percebudes com a menors i sense suficient capacitat intel·lectual per dirigir i manar, es creia que podia acabar provocant importants pèrdues econòmiques. Sovint, si la vídua no es veia capacitada per posar-se sola al davant de la casa, optava per casar-se novament. Retornava així la responsabilitat a un altre home i perdia l'usdefruit dels béns que previsiblement li havia deixat el seu marit en els capítols matrimonials o en el testament.

2. (Serra 2009: 11-13).

3. (Agustí 1988: 8-9). Aquest llibre va ser publicat per primera vegada a Barcelona l'any 1617.

4. Per ampliar el tema de les pubilles i les mestresses vegeu A. Barrera i M. Medio (Medio Cachafeiro 1986: 253-281; Barrera González 1990).

La família Baldrich

Els Baldrich ja estaven instal·lats a Valls durant la primera meitat del segle XVI. Gabriel, el primer del qual es tenen referències documentals, declarava a les estimes de 1535-1540 que tenia cent quaranta lliures en béns immobles i trenta en béns mobles. Al cap de trenta anys, la valoració dels béns immobles havia pujat a vuit-centes noranta lliures. Blanquer de professió,⁵ aquest hereu començà a assentar les bases econòmiques amb les quals els seus successors van acumular una certa fortuna en activitats urbanes, especialment menestrals i comercials, que els permeté augmentar les propietats rurals i els béns immobles urbans. Al segle XVII disposaven d'unes rendes importants que, unes dècades més tard van invertir en companyies comercials i mercantils, en la creació de censals i en l'adquisició de terres de conreus i propietats immobles. Així mateix, els permeté millorar la formació dels fills i filles.

Cal considerar que, a diferència dels masos benestants, on els ingressos anuals variaven poc, el món dels negocis féu possible a les famílies afortunades, entre les quals la Baldrich, multiplicar el capital en pocs anys i enriquir-se ràpidament. Aquest capital, i també a diferència del que succeïa en el món rural, estava diversificat en distintes activitats i resultava difícil de quantificar-lo amb exactitud.⁶ Quan van perdre el control d'alguns negocis a causa de les repercussions negatives dels conflictes internacionals de finals del segle XVIII, els hereus van decidir recuperar els ingressos procedents de les companyies mercantils per replegar-se en la seguretat de la producció agrícola, malgrat que impliqués l'estancament econòmic de la casa.

A principis del segle XIX, els Baldrich, com altres nissagues de Valls,⁷ van intentar que se'ls atorgués un títol nobiliari. Per justificar la petició van elaborar un arbre genealògic de la família en la qual enllaçaven amb els Baldrich del Morell. Per justificar la demanda afirmaven que un avantpassat seu, Joan Baldrich, havia assistit a Corts al segle XV. També informaven que des del segle XVII, a partir de Francesc Baldrich Montserrat, els caps de la família eren familiars del Sant Ofici, distinció que permetia tenir i usar armes defensives i ofensives i gaudir d'exaccions i privilegis nobiliaris. Tanmateix, no se'ls va concedir el títol, argumentant que no presentaven documentació que sustentés de manera concloent la vinculació entre ambdues branques. Tot i la negativa, la sol·licitud feta per Assumpció Baldrich Arandes, filla del segon matrimoni d'Anton Baldrich, posava de manifest la consciència de formar part de l'elit de la ciutat. Era, precisament, aquesta consciència la que aconsellava en cada casament de l'hereu la recerca d'una futura esposa que mantingués o millorés patrimoni i el reconeixement social.

5. (Garcia i Muiños 1994: 160).

6. Llorenç Ferrer compara l'ús que feien de la família els hereus de la burgesia comercial i manufacturera respecte a les famílies pageses i detalla els canvis en les estratègies a partir de la segona meitat del segle XIX (Ferrer 1994: 15-41).

7. Per aprofundir en la noblesa de Valls vegeu Francesc Olivé (Olivé 2005: 219-232).

Les mestresses

*Jerònima Vilar (1622-1647), Maria Blanch (1624-1656)
i Maria Nin (1637-1659), tres mestresses sense hereu*

Salvador Baldrich Bellver (1620-1697), el segon dels vuit fills de Gabriel i Paula,⁸ es casà quatre vegades. La primera esposa, amb qui es va unir l'any 1639, va ser Jerònima Vilar,⁹ de disset anys, vídua del blanquer Joan Miracle, amb qui s'havia casat l'any anterior.¹⁰ La jove vídua aportà en dot 400 lliures en metàl·lic i 125 lliures en robes i joies. Seguint el costum del Camp de Tarragona, Paula Bellver i el seu fill Salvador l'acolliren i associaren a «compres i millores, guanys i adquisicions», tenint un terç d'aquest mentre visqués Paula i a la meitat a partir de la mort d'aquesta.¹¹

En els nou anys de matrimoni, Salvador i Jerònima van tenir una filla, Maria (1643-1699). Cinc anys després de la mort de la seva esposa, el 1652, l'hereu Baldrich va contraure segones núpcies amb Maria Blanch, filla de paraires, que també era vídua de dos matrimonis anteriors.¹² Filla única, aportà en dot tots els béns dels seus pares. Salvador, per la seva part, l'associà a compres i millores i va fer constar que aportava al matrimoni una casa, les eines de blanquer, terres, honors, censals i possessions i 3.000 lliures en béns mobles. D'aquest enllaç, que durà quatre anys, nasqueren dos fills. Possiblement la mare morí de sobrepant i sembla que no en sobrevisqué cap. Novament sol, Salvador tornà a casar-se el 1658, aquesta vegada amb Maria Nin (1637-1659),¹³ del Vendrell, amb qui convisqué menys de dos anys. Eulàlia Nin, vídua de Pere Pau Nin i mare de la núvia, li donà com a dot 500 lliures, a més de joies i robes. Salvador li féu augment o escreix de 70 lliures i l'associà a compres i millores. El naixement del seu fill Salvador tornà a deixar Baldrich vidu i al fill orfe. Aquest fill, que esdevingué argenter, es convertí temporalment en l'hereu, tot i que la seva mort prematura, abans de la del pare, va truncar aquesta possibilitat. Aleshores Salvador Baldrich va buscar una quarta muller.

Susanna Verdera Gassió (1635-1680)

L'elecció recaigué en Susanna Verdera (1635-1680),¹⁴ de Santa Coloma de Queralt, filla gran de Francesc Verdera, adroguer, i de Maria Gassió, procedent d'una família de paraires i que regentava un negoci de teles. Susanna havia quedat vídua l'any 1657 de Magí Vallbona,

8. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT) Valls. Baptismes, 1613-1624; 1624-1642. El seu germans eren Joan (1618), Gabriel (1622), Joan (1625), Francesca (1627), Isabet Teresa (1630), Maria Paula (1633) i Maria Anna (1636).

9. AHAT Valls, Baptismes, 1613-1624. Matrimonis, 1622-1639. Òbits, 1637-1649.

10. AHAT Valls, Matrimonis 1622-1639.

11. Per a més informació sobre els pactes de societats de béns matrimonials al Camp de Tarragona, vegeu Guillem de Brocà (Brocà 1985: 831-842).

12. AHAT Valls, Matrimonis 1622-1639. Maria Blanch, filla de Joan i Jerònima, era vídua en primeres núpcies de Jaume Massó, amb qui s'havia casat el 30 de març de 1636. Posteriorment es casà amb Francisco Joncà, amb qui va tenir un fill.

13. Arxiu Parroquial del Vendrell, Baptismes, I. 1567-1655; Matrimonis II, 1663-1716.

14. Arxiu Parroquial de Santa Coloma de Queralt, Matrimonis 1631-1727.

calceter, amb qui s'havia casat el 1652 i amb qui tingué un fill, que morí albat, i una filla, Maria. Aquesta unió va iniciar la vinculació dels Baldrich amb Santa Coloma, relació que els permeté posteriorment tornar a casar un hereu amb una altra jove d'aquesta població. Es tractava, a més, de reforçar el caràcter menestral de la família, ja que el pare de Susanna es dedicava a la manufactura del teixit i a la seva comercialització. Aquesta unió establia lligams entre famílies que compartien interessos i negoci i els permetia ampliar les activitats.

Segons els capítols matrimonials signats el 1660, el mateix any de la boda, Susanna va aportar 325 lliures que li va donar el seu pare Francesc Verdera. Aquesta era la mateixa quantitat que havia rebut quan es va casar amb el primer marit Magí Vallbona, en concepte de llegítima paterna i materna, més roba i complements. Ara resultava que, atès que Susanna tenia dificultats per recuperar el seu dot i l'escreix, el pare li avançava la quantitat a més d'un vestit d'escot.¹⁵ Podia disposar lliurement de 150 lliures que rebria el dia del casament i la resta al cap d'un any «sense dilació ni excusa». Segons els capítols, Susanna quedava associada a compres i millores de la casa Baldrich, de les quals podria disposar de la meitat.¹⁶ Salvador, per la seva part, va declarar que tenia un capital de 1.000 lliures. Va ser aquest darrer matrimoni el que va assegurar la descendència als Baldrich. La parella, que el 1680 es va instal·lar en una casa que van adquirir al carrer de la Cort,¹⁷ el més important de la vila, va tenir quatre fills i una filla, dels quals solament van sobreviure Gabriel, l'hereu, i Josep.

Quan Susanna va fer testament aquest mateix any,¹⁸ quedà de manifest la situació benestant de la família i la seva pròpia, ja que havia heretat del seu pare una casa de dos portals situada a la plaça de Santa Coloma de Queralt mig compartida amb dues germanes seves mentre visquessin, Francesca i Rafaela, i una peça de terra a la partida coneguda com la Coma Solera. Nomenà marmessors el seu marit, que quedà vidu per quarta vegada, el seu gendre l'escultor vallenc Joan Olivé, casat amb la seva filla Maria Vallbona, el rector de Civit, oncle seu, i un manescal de Santa Coloma, Anton Jover. Com era preceptiu, després de demanar que se'n saldessin els deutes, va expressar el desig de ser enterrada en el vas que la família tenia a la parròquia de Sant Joan de Valls, sota l'orgue, i disposà que s'invertissin 100 lliures en la cerimònia d'enterrament i es fes donació de 25 lliures a la Mare de Déu del Lladó. La resta de béns els repartí entre els seus familiars propers.

A seva filla Maria, ja casada i amb el dot liquidat, li deixà 10 lliures i tots els drets que tenia de Magí Vallbona (escreix i usdefruit dels béns i altres), amb la condició de no reclamar res a l'hereu. Després va fer esment del seu tercer fill Josep. Encara era jove i li llegà una part important dels seus béns mobles. Per començar, 200 lliures, dues caixes de noguera, un llit de camp amb màrfega, llençols, flassada i coixins. Hi afegí una rica varietat de roba de casa: dotze llençols; dotze camises de bri noves; una peça de fil i cotó de torcaboques, quatre tovalloles

15. Mònica Bosch i Llorenç Ferrer comenten que les vídues recuperaven el dot més l'escreix, tot i que a partir del segle XVI l'escreix circulava a favor dels fills, de manera que la dona solament disposava del mateix dot amb el qual havia entrat a la casa (Bosch-Ferrer 2000: 43-44).

16. Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà (ACCB). Santa Coloma de Queralt, notari Josep Blavia, capítols matrimonials anys 1655-1661, núm. 3768-1. En el document notarial no apareix Maria Vallbona.

17. Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC); notari M. Calbet, 1680. En mateix document consta la compra de terres de regadiu a la partida coneguda com la Marsala.

18. ACAC; notari M. Calbet, Testaments 1680; ACCB, Fons de Santa Coloma, notari Jacinto Pomés, Testaments, 1673.

de bri i dues de tela guarnides; quatre coixineres grans; quatre tovalles; un davant de llit amb faldes de tela i sis eixugamans. Finalment, li llegà unes joies: anelletes d'or amb els penjants «que ara té»; un clauer aguller i cadeneta d'estoig de plata; dues culleres de plata, un anell d'or que especificà que estava a la casa de Santa Coloma, i una campaneta de plata. Tot plegat se li donava en concepte de llegítima materna, en les pagues proporcionals a les possibilitats dels seus béns.

La resta dels seus béns, no especificats, els deixava a l'hereu, Gabriel. En cas de mort dels seus fills, llegava 100 lliures a un nebot i va determinar que la resta dels béns fossin venuts i que els diners es destinessin a l'Església per resar per la seva ànima. Aquest és un testament que traspua, en primer lloc, l'amor als fills i, després, el seu sentiment religiós, manifest en la importància que dóna a la cerimònia religiosa, la devoció a la Mare de Déu i, finalment, en fer aquesta institució hereva si faltaven els fills, una pràctica habitual en les dones que permetia a l'Església augmentar les seves propietats i rendes.

Finalment, fou Gabriel, el vuitè dels fills dels quatre matrimonis de Salvador Baldrich, qui es convertí en l'hereu dels béns de la família.

Francesca Montserrat i Torrents (1659-1744)

Coneguda també com Francesca Baldrich, va esdevenir la següent de les joves de la casa Baldrich. Arribava després d'uns anys sense mestressa a la casa, a causa de la mort prematura de Susanna Verdera. Francesca era filla natural de Francesc Montserrat, de Reus, i Tecla Torrents, de la vila de la Selva, però el seu pare no la va voler reconèixer i, segons consta en el llibre de baptismes de l'església parroquial de Valls, va néixer de pares desconeguts.¹⁹ Francesc Montserrat, que esdevingué el primer marquès de Tamarit, no li donà el cognom però s'ocupà del seu benestar mentre visqué.

Li va fer de padrina la vídua del cirurgià Salvador Baldrich, Isabel Maymó, i va ser al fill d'aquesta parella, Francesc Baldrich, i a la seva esposa, Francesca Pons, a qui es va encomanar en primer lloc la seva educació. En quedar vídua, Francesca Pons es va desentendre de la menor i demanà que la custòdia de la petita passés a Francesc Baldrich del Morell i a la seva esposa Maria, filla de Salvador i Isabel, una petició que no devia sorprendre ningú, ja que els Baldrich mantenien una estreta relació amb els Montserrat.

Francesca Montserrat, ben educada pel matrimoni Baldrich, es casà als 27 anys, quan ja era una mica gran, amb Gabriel Baldrich, candeler de cera, de vint anys. En els preceptius capítols matrimonials, signats l'any 1686, Salvador, vidu de Susanna Verdera i pare de Gabriel, nomenà el seu fill gran hereu universal, amb les reserves habituals en aquest tipus d'instrument notarial. A Francesca Baldrich, «encomanada de Mossèn Francisco Baldrich i Francisca, muller sua, i per ells en sa casa criada i educada», la van dotar amb 800 lliures, una quantitat elevada potser per raó del seu naixement, que afavoria clarament la casa Baldrich de Valls. D'aquesta manera estrenyia els vincles amb altres branques de la família Baldrich a través d'un casament que re-

19. AHAT Valls, Baptismes 1642-1662.

gulava la situació de Francisca en donar-li el nom del marit, el mateix que ja tenia, i els futurs sogre i marit la van acollir a compres i millores.

En una carta escrita pel seu pare, el futur marquès de Tamarit, aquest donava consentiment al casament i confirmava el dot. Gabriel aportà 200 lliures en concepte d'escreix. Els Baldrich no van dubtar que els interessava aquesta unió perquè els proporcionava l'agraïment d'un personatge protegit pel rei i amb una fortuna que garantia el benestar de la jove. Com era habitual, es van establir els terminis de pagament, que es van fixar en 300 lliures, 200 en diners i 100 en robes el dia del casament, i 500 al cap d'un any.²⁰

El tutor, Francesc Baldrich, morí el mateix any de la boda i fou la seva vídua qui va liquidar la primera quantitat. No obstant, al·legà que havien canviat les circumstàncies i que considerava que no havia de pagar les restants 500 amb diners propis, tot i que assegurava que hi havia una altra persona que s'havia ofert a pagar-les. El 18 de maig de 1693 Gabriel Baldrich i la seva muller van firmar una àpoca per valor de 550 lliures a compliment de la mateixa quantitat que faltava del total de les 800 lliures promeses pel matrimoni Baldrich a favor de Francesca, la seva encomanada. El pagament es va fer a través de Jaume Pons Ferrer, de Valls, «per compte de la dita persona i en virtut d'una pòlissa a ell enviada i tramesa a pagar per dita persona». Aquesta era una constatació més de la responsabilitat assumida per Francesc Montserrat, que tot i no voler figurar amb el seu nom, vetllava pel benestar de la filla.

Francesca va tenir un fill, Francesc Baldrich, i quedà vídua ben aviat. Després de la mort del marit féu fer un inventari dels béns mobles i immobles de la casa Baldrich, entre els quals destacaven els estris per exercir l'ofici de candeler de cera.²¹ Josep Baldrich Verdera, el seu cunyat, adroguer de Reus i hereu del seu avi matern de tots els pots i caps de l'adrogueria de Santa Coloma, va ser el testimoni de l'acte notarial.

La paternitat de Francesca Montserrat la va indagar la seva nora Manuela Janer l'any 1742, quan va voler demostrar la «*limpieza de sangre*» de la família per tal que el seu marit Francesc, fill de Francesca, pogués ser familiar del Sant Ofici i també facilitar el casament de la seva filla Manuela amb Anton Monguió, familiar del Sant Ofici. Amb aquesta finalitat es va fer una enquesta a 26 testimonis de Valls i només dos no van assegurar la paternitat de Francesc Montserrat, la trajectòria personal del qual era coneguda pel que tenia d'extraordinària. Propietari pagès, posteriorment esdevingué assentista del rei, càrrec que li proporcionà un gran patrimoni i el títol de marquès.²² La relació entre el progenitor i la filla era tan pública que Francesca Montserrat va visitar el seu pare dues o tres vegades a Barcelona i ella assegurava que la tractava com una filla.

20. ACAC Notari Miquel Calbet, capítols matrimonials 1686. AHAT. Valls, matrimonis, 1641-1694.

21. ACAC Notari Gabriel Roig i Francesc Batlle, inventaris 1697.

22. Tal com explica Salvador J. Rovira, Francesc de Montserrat va prendre partit per Felip IV, i des de Tarragona, on es traslladà procedent de Reus, va servir la causa felipista proveint l'exèrcit, fent préstecs de diners, queviures i grans, proporcionant vestits als soldats o donant assistència financera als virreis de Catalunya, entre altres accions. L'any 1665 estava instal·lat a Barcelona per continuar servint el rei. El 1677 es traslladà a Madrid amb la seva família, tot i les seves visites a la Ciutat Comtal. Va ser tresorer, segrestador i administrador dels béns confiscats als enemics a la vegueria de Tarragona. Després fou diputat local, governador i procurador del Camp de Tarragona i Conseller supernumerari de capa i espasa del Consell d'Aragó. El títol de marquès de Tamarit li va ser atorgat el 1681, moment en què assolí l'ascens social ple (Rovira 2001: 102). AMV Fons Baldrich-Coll reg 1/3.2; reg. 1253. Notari F. Martí i Bonet, Manual, 1693.

Francesca va fer testament el 12 d'agost de 1732 i, entre altres voluntats, va ordenar que, durant deu anys, cada vegada que un capellà donés el viàtic als malalts de l'hospital de Valls, es fes acompanyar pel seu hereu, que havia de dur dues atxes enceses.²³

Tecla Gassol Domingo (1688-1712)

L'hereu següent, Francesc, fill de Gabriel i Francesca, es casà dues vegades. La primera elecció va recaure en Tecla Gassol, filla d'un apotecari, Bonaventura, i de Tecla Domingo, ambdós de Valls.²⁴ Es tractava d'una família de notables de la ciutat, que havia casat la filla gran, Úrsula, amb un membre de la petita noblesa, Joan Francisco Dosset, doctor en medicina i ciutadà honorat de Barcelona. L'enllaç entre Tecla i Gabriel resultava un bon casament per als Baldrich, ja que unia dues famílies benestants de la vila i contribuïa a elevar el seu reconeixement social. En el moment de signar capítols va ser la mare, Francesca, ja vídua, qui nomenà Francesc hereu universal, es reservà com a senyora majora i usufructuària i es comprometé al manteniment de la parella. Francesca també es reservà 1.500 lliures. Si la parella no tenia fills, es preveia que les heretats tornessin a la mare o al seu successor legítim i, en aquest cas, el fill solament podria disposar de 1.000 lliures. Francesc Baldrich declarà que disposava, juntament amb la seva mare, de 2.500 lliures, sense comptar els béns immobles.

A Tecla, els pares i la germana li atorgaren, en concepte de dot, una peça de terra d'un jornal d'extensió, coneguda com el Sagarró, i una altra peça de terra campa i de secà, de dos jornals d'extensió ubicades a Valls. També aportà 1.400 lliures, 1.000 lliures en diners i les 400 restants en robes de seda, lli i llana i joies, de les quals 500 les havia de cobrar el dia del casament. Per a les restants, s'acordà crear un censal a favor de Tecla i de Francesc de vint mil per mil amb facultat de poder-lo lliur en tres pagues de 200 lliures en un termini de dos anys. Francesc Baldrich, en concepte d'escreix, aportà 400 lliures i l'associà, amb l'autorització de la seva mare, a «compres y millores, guanys y ganàncies» dels béns generats a partir del moment del casament.²⁵ Però Tecla morí el mateix any sense tenir fills i, tal com preveïen els capítols, calgué retornar el dot cobrat. Tota una estratègia que es diluïa i exigia buscar una nova aliança per a l'hereu.

Manuela Janer Cabanyes (1696-1760)

Francesc Baldrich buscà novament esposa, aquesta vegada a Santa Coloma de Queralt. Manuela Janer «nasqué en Tremp a 19 agost 1696 haont se havian retirat los antecedents sos pares ab lo motiu de la entrada en Catalunya del exercit del rey de Fransa Lluís XIV y temer-se

23. ACAC Notari Ignasi Casas i de Prat, Testaments 1730-1755. Francesc, en el seu testament, va confirmar que havia complert la voluntat de la seva mare, però com que la mort li arribà abans de poder acabar la promesa, demanà al seu fill que acabés de completar els deu anys.

24. Núria Sales es refereix a aquesta família i explica que Maria Sevit o Civit, casada amb Pere Anton Veciana, que a diferència del seu marit sabia llegir i escriure, era clienta de l'apotecari llibreter, que li llogava alguns dels seus llibres de vides de sants, tractats d'aritmètica, medecina i altres, novel·les morals o llibres d'història (Sales 1962: 49).

25. ACAC Protocols notarians. Notari Andreu Farrer, capítols matrimonials, any 1712.

la aproximació en Santa Coloma de Queralt restituint-se a esta vila luego después de verificadas las paus en 1692».²⁶ El seu pare, Pau, era de Vilafranca, i la mare, Francesca, filla del pintor Josep Cabanyes, era de Barcelona. Manuela tenia vint anys quan es va casar amb Francesc, que en aquest moments ja en tenia trenta-nou, estava registrat com a candeler de cera i tenia botiga oberta a Valls. No havia anat a escola i no sabia llegir ni escriure, però constituïa una jove ideal perquè coneixia molt bé l'activitat comercial gràcies a la botiga de teixits de llana del seu pare. El gust pel negoci el va completar amb l'experiència dels seus tres germans que també regentaven comerços. Pau, instal·lat a Reus, tenia una botiga de teles, Damià era comerciant a Barcelona i Josep va ser propietari d'un establiment, primer a Santa Coloma i després a Barcelona. Aquesta dedicació al món del comerç de la família s'intensificà anys més tard amb l'elecció dels dos gendres: Josep Ixart, marit de Francesca, que tenia una botiga de teles i Anton Monguió, casat amb Manuela, que era adroguer.

Per a Manuela, Francesc era un bon partit. S'havia quedat orfe de pare amb set o vuit anys i havia heretat dels avis Salvador i Susanna Verdera propietats a Valls i a Santa Coloma. A més, Francesc va ser el primer Baldrich nomenat familiar de dret del Sant Ofici.²⁷ Firmaren capítols matrimonials el 10 de juny de 1716. Manuela va aportar en dot 1.500 lliures, robes i joies i es van establir els terminis per pagar-lo. Francesc va ser nomenat hereu, va afegir un escreix de 400 lliures i amb la seva mare, «inseguint la consuetud del Camp de Tarragona [...] acullen i associen a la dita senyora Emanuela Gener [...] en totes compres i millores, guanys i adquisicions de béns que Déu volent faran durant i constant lo present matrimoni...».²⁸

Ben aviat la jove mestressa va poder comprovar la situació benestant del seu marit. La parella es va instal·lar a la casa de Valls que Manuela va trobar molt ben muntada, amb un nombre remarcable de mobles, especialment caixes amb roba blanca, quadres, reliquiariis, objectes de plata i alguns d'or. Coneixedora del món comercial, observà que en la botiga hi havia els utensilis propis d'un candeler de cera i els necessaris per fer aiguardent, i també es va assabentar que la família Baldrich havia invertit part del capital sobrer en diverses companyies mercantils. Ella regentava amb bon criteri el negoci del seu marit.

La parella tingué tretze fills, dels quals sobrevisqueren quatre nois: Anton, l'hereu, Francesc, Gabriel i Josep; i dues filles, Manuela i Francesca.

En morir l'any 1748, Francesc Baldrich deixà a la seva dona com a usufructuària de tots els seus béns, mentre visqués «vídua, casta i sense marit, fent vida viudal», conservant «mon nom i no altrament». Demostrant la seva confiança en la capacitat de Manuela, també la nomena marmessora, juntament amb el fill gran i les seves filles i gendres. Francesc nomenà hereu universal el seu fill gran Anton, encara jove. En el testament, establí 1.000 lliures per a cadascun dels altres tres fills i limità la quantitat amb què aquesta xifra es podria incrementar en documents posteriors a 700 lliures.

Francesc va determinar que si algun dels nois optava per la carrera eclesiàstica, calia dotar-lo amb tot allò que necessités per al seu càrrec. A les filles se les havia de dotar amb 2.800 lliures cadascuna.²⁹

26. AMV Fons Baldrich-Coll Llibre Gros p. 275.

27. AMV Fons Baldrich-Coll, reg. 337, num 3.

28. ACAC Notari Josep Ferriol, capítols matrimonials, 1709-1710.

29. ACAC Notari Josep Ortega i Comes, Testaments 1730-1787.

Durant dotze anys, així que quedà vídua i fins a la seva mort, Manuela es féu càrrec dels negocis del seu marit i ben aviat va demostrar la seva capacitat per regentar-los. En primer lloc, liquidà una procuradoria que tenia Francesc Baldrich, i comprà una casa al carrer de la Cort, al costat de la que ja tenien, en una clara demostració pública de la posició social de la família. Més endavant, amb la intenció de diversificar el negoci, comprà terrenys als municipis de la Riba i Alcover per construir-hi molins paperers. Per compartir els riscos d'aquesta adquisició i la gestió del negoci, s'associà amb el seu gendre Josep Ixart. També adquirí vinyes i horts a les planes del voltant de Valls. Posà al dia tots els censos emfitèutics que havia de pagar per la tenença d'alguns béns immobles, especialment al monestir de Scaladei, així com també les pensions d'alguns censals morts que carregaven sobre algun tros de terra comprat per ella. Quan necessitava comunicar-se amb els fills i els germans per saber com estaven o per qüestions de negocis, Manuela se servia de l'escriptura delegada, és a dir, dictava el contingut de les cartes.

Aviat, el 1750, donà poders a l'hereu, nomenant-lo procurador per administrar tots els seus béns. L'any 1756 el valor dels seus béns compartits amb el seu fill Anton, que llavors tenia 25 anys, sumava l'elevada quantitat de 41.836 lliures, 19 sous i 3 diners entre capitals que tenien invertits en diverses companyies comercials (13.876 lliures), en la botiga de cera a Valls (4.520 lliures), en negocis en diverses barques (1.500 lliures), inversions en tres molins paperers junt amb Josep Janer i Josep Ixart i Marquel a la Riba (5.700 lliures), pensions de censals (440 lliures) i en joies d'or i plata, roba blanca i mobles de casa, més dues mules i els estris d'aram per fer la cera (2.500 lliures). A aquesta suma cal afegir-hi el valor dels béns immobles, és a dir, les cases i les terres d'horta i de secà.

Féu testament el 24 octubre de 1760. Nomenà marmessors el fill gran Anton, els gendres Josep Ixart i Marquel i Anton Monguió i el seu germà Pau Janer. Ordenà, fent cas omís del que havia establert el seu marit en el testament, que cada fill cabaler rebés 2.000 lliures a més de dotze llençols de bri, tres de llinet, un de tela i dos d'estopa, tres dotzenes de tovallons —una de llinet, una de bri i una altra d'estopa—; sis estovalles de bri, sis tovalloles, una calaixera, dues dotzenes de camises —una de tela i l'altra de llinet—, vuit coixineres —dues de tela, dues de llinet i quatre de bri— i els eixugamans i altres menudeses que cregués convenient la seva jove Maria Martí Gatell. En el moment de fer aquesta generosa previsió per als tres fills petits féu constar que el capital havia de sortir dels seus propis béns i no dels béns de la família Baldrich, *strictu sensu*. L'hereu estava obligat a deixar 1.000 lliures més que caldria retornar si algun dels germans les necessitava per adquirir una prebenda eclesiàstica, com també la manutenció, o els vestits necessaris en cas que fossin capellans: una sotana, un manteu, dues musses (una de terçanell i una altra d'estamena), dos sobrepellissos, un bonet, una calaixera, tres forquilles, tres culleres i un ganivet tots de plata, els quatre breviaris i un llibre de dret eclesiàstic sense especificar. En concret, dos dels germans, Francesc i Gabriel, es feren capellans. A les filles, que ja tenien el dot rebut, i als gendres els deixà un vestit de dol i a les noies, a més, els seus millors vestits.

Manuela i Francesc eren molt pietosa, com mostren les informacions que s'han conservat. Durant la seva vida va donar a la Confraria de Sant Antoni de Pàdua de la parròquia de Valls una llàntia de 123 unces i deu argenços de plata per col·locar davant de l'altar d'aquest sant, amb la condició que no la podien vendre ni fondre i amb el compromís de la confraria de mantenir-la. Quan Francesc morí encara no havien transcorregut els deu anys que la mare havia estipulat durant els quals havia d'acompanyar el sacerdot quan anés a donar el viàtic als

malalts de l'hospital de Valls. Francesc demanà en el testament que el seu fill Anton acabés de complir la voluntat de l'àvia. Manuela, per la seva part, l'any 1748 i d'acord amb la seva posició social, a més de destinar recursos a la beneficència, va encarregar a l'escultor Lluís Bonifàs un retaule de fusta dedicat a Sant Antoni de Pàdua per col·locar a la capella de Sant Erasme, al monestir de Sant Francesc de Valls. A canvi demanà, i aconseguí, autorització per fer unes tribunes sobre aquesta capella per a ús de la família. El 1751 va encarregar una imatge de la Dormició de la Mare de Déu, també realitzada per Bonifàs, i una llitera per col·locar-la. Janer va sufragar tant el cost de la talla com el tafetà de la llitera i el vestit de la imatge. Cada any, per l'octava de Santa Maria, s'anava a buscar al domicili dels Baldrich per traslladar-la a l'església parroquial durant l'octava i després es retornava.³⁰

Tampoc no s'oblidà de l'Església en el seu testament. Deixà nombroses donacions pietoses: va demanar que es cantés la Salve en el moment de sortir el seu cos de casa seva i encarregà 500 misses resades, repartides entre tots els monestirs i convents de la ciutat. Fou enterada, seguint la seva voluntat, al vas que la família tenia dins l'església de Sant Joan de Valls.

Manuela va aprofitar la seva experiència en els negocis per multiplicar el capital familiar. Conscient que era important que el seu fill entrés aviat en els afers de la casa, l'incorporà en la gestió i treballaren conjuntament durant deu anys. Ara bé, Manuela va disposar en el testament dels ingressos aconseguits com a associada a compres i millores i com a usufructuària dels béns del marit i en va disposar lliurement a favor de l'hereu, però també de la resta de fills i filles. Janer va ser una excel·lent mestressa per a la casa Baldrich i el fet de quedar vídua no solament no va significar una pèrdua d'actius sinó tot al contrari: amb una extraordinària visió va tancar els negocis del seu marit que no considerava interessants, en va mantenir d'altres i en va iniciar de nous quan li va semblar que tenien futur. I tot plegat, a diferència del seu marit, sense saber llegir ni escriure.

*Maria Martí Gatell (1737- 1767)*³¹

Manuela Janer va poder planificar i presenciar el casament del seu hereu amb Maria Martí Gatell, una unió que responia clarament a una estratègia de pactes familiars per tal d'engrandir la casa i el negoci. Maria era germana d'Anton Martí, que es convertiria ben aviat en soci d'Anton Baldrich. Els Martí eren una família molt antiga i benestant de Tamarit i Altafulla. A finals del segle XVII, Jaume Martí es va casar amb Maria Valls, rica pubilla d'Ardenya. Amb aquest matrimoni l'hereu de la parella, Antoni Martí Valls, va acumular un vast patrimoni i va convertir els Martí en una de les cases més importants del Camp de Tarragona. Significativament, Antoni va néixer a Ardenya, on va residir temporalment la família, residència que alternaven amb la casa d'Altafulla, i una altra a Tarragona.³²

30. AMV, Fons Baldrich-Coll: Llibre Gros, p.187-194.

31. AMV, Fons Baldrich-Coll. En el Llibre Gros, p. 220, consta que va ser batejada a la Riera, prop d'Ardenya, i la data del seu òbit: 9 de febrer de 1767. La documentació parroquial d'Ardenya fou cremada pels francesos, segons una declaració del rector d'aquesta parròquia, que consta en el Llibre Gros.

32. Per a més informació sobre la família Martí, vegeu Salvador J. Rovira i Gómez (Rovira 1999) i M. Sanmartí (Sanmartí 2006, 85-109).

Possiblement la seva filla Maria va ser educada a casa o a l'Ensenyança de Tarragona. Sabia llegir i escriure, tal com mostren els capítols matrimonials i el testament, que signà amb la lletra característica d'aquest temps, assentada, rodona i clara. Culta i de bona família, es tractava una noia ideal per a l'emprenedor Anton Baldrich, que en aquest moment albirava un futur pròsper per als seus negocis, gràcies al fet que la important herència paterna s'havia vist incrementada per les excel·lents gestions de la mare i el bon moment polític i econòmic. Aquest matrimoni facilità la relació dels futurs socis i va evitar la descapitalització de la companyia mercantil creada pocs anys després, en retornar als mateixos socis el dot de la jove Maria.³³

Segons els capítols matrimonials, signats l'any 1756, Maria Martí aportà 3.000 lliures en concepte de dot, a més de calaixeres amb roba i joies. Anton la feu particip d'una tercera part dels guanys i millores mentre visqués la seva mare, i després de la meitat i adjuntà un escreix de 700 lliures. En els onze anys que durà el matrimoni, Maria veié com l'enllaç afavorí l'aproximació entre els Baldrich i els Martí. L'any 1764 es creà i consolidà l'empresa mercantil Prats, Martí, Baldrich, Fuster, en la qual Anton Martí participà com a terratinent, comerciant i fabricant de teixits i majorista als ports de Barcelona i Tarragona. Anton Baldrich hi aportà producció agrícola i com a representant de la companyia a Valls, rebia un percentatge per factura, a més d'una participació en els beneficis generals. En els primers temps, la societat es dedicà a l'exportació d'aiguardent al nord d'Europa i a la importació de teixits destinats al mercat català. Després del 1770, la societat decidí ampliar el mercat i a més del nord d'Europa s'orientà cap al comerç amb Amèrica.

Després de la mort de Manuela Janer, Maria esdevingué durant set anys la mestressa de la casa Baldrich. Van ser temps de bonança econòmica: els negocis creixien i semblava que el benestar i les bones oportunitats havien de durar sempre. Aprofitant la conjuntura, van decidir adquirir al centre de Valls l'edifici de l'antic palau de l'arquebisbe de Tarragona, conegut com el Castell, on van anar a residir amb les tres filles i Pau, l'hereu. De Maria ha quedat molt poca informació. El seu paper com a mestressa no devia ser fàcil, ja que després de la boda i durant quatre anys, va haver de conviure amb la seva enèrgica sogra Manuela. El seu marit era un home de negoci, ambiciós, que per la documentació que es conserva, no sembla que consultés gaires decisions a la seva muller. Maria encarnava la perfecta esposa i mare, que atenia la llar i la família, a qui educava cristianament. Mostra d'això és que una de les filles va ser religiosa de l'Ensenyança de Tarragona i que l'hereu va mostrar un profund sentit religiós al llarg de la seva vida. Una prova de l'autoritat que Maria conferia al marit va quedar palesa en el testament del 1767, en el qual el nomenà hereu dels seus béns.

La necessitat de trobar una nova mare per als fills petits i una administradora de la casa d'una banda, i la falta de passió en el seu matrimoni amb Maria Martí de l'altra, va fer que Anton Baldrich es tornés a casar un any després de quedar vidu. Aquesta vegada, tanmateix, decidí casar-se no tant per raons estratègiques, sinó per amor.³⁴ I es fixà en Teresa Arandes.

33. AMV. Fons Baldrich-Coll. reg 6.-3.2 Anton Baldrich va rebre una carta d'Ignasi Suris de Tarragona felicitant-lo per l'encert en l'elecció de la futura esposa, equiparant el casament amb la creació d'una empresa: «per esta nova aliança y compañía ... colmada de majors aumentos». ACAC Notari J. Ortega i Comes, testaments 1767.

34. Era molt difícil que una dona es pogués casar per amor, ja que la força dels condicionants socials i econòmics familiars ho dificultaven. Martí de Riquer reproduceix la carta d'una jove dirigida al seu oncle on manifesta la seva voluntat de casar-

Teresa Arandes i Simó (1745 -1834)

Era filla d'un argenter de Reus. A diferència del que es desprèn de la personalitat de Maria, Teresa des del principi es preocupà més de la seva futura descendència que de la casa del marit, i aprofità la seva capacitat de seducció per aconseguir per a ella unes condicions privilegiades. Segons consta en els capítols matrimonials,³⁵ Teresa solament aportà 800 lliures a aquestes segones núpcies. Per contra, Anton va fer escriure a favor de Teresa de 3.000 lliures, a canvi que renunciés al dret de guany i millores. Aquest dot era petit si es compara amb el de Maria Martí. I, en canvi, l'escriure significava un increment enorme respecte als casaments anteriors. S'havia invertit l'ordre habitual de les coses. Tractant-se d'unes segones núpcies era superior l'escriure que el dot. Tanmateix, l'autèntica negociació de la mestressa va raure en el fet que, en el moment de casar l'hereu Pau el 1783, Anton va fer una sèrie de reserves extraordinàries, com ara 8.000 lliures en dot per a cada un dels fills del matrimoni, de les quals podrien disposar de 1.500 lliurement si no tenien descendència. Es va preveure també que, si algun dels fills tenia vocació religiosa, se li adjudicaria 75 lliures anuals. Per a Teresa Arandes reservà 7.000 lliures, 1.500 de les quals sense condicions. A més, li assignà 250 lliures anuals mentre ell visqués i 300 lliures cada 4 mesos si es quedava vídua, a més de la casa, sempre que no tragués l'escriure. Finalment, i amb grans conseqüències futures, Anton es reservà 60.000 lliures, 4.000 de les quals eren per misses. Una quarta part era per repartir entre tots els cabalers i les tres quartes parts restants per a l'hereu. Quan Anton va fer testament, es reafirmà en aquests llegats.

Aquests documents mostren la falta de previsió d'Anton Baldrich en relació al patrimoni de la casa. Anton, contràriament al que s'aconsellava, va fer una estimació de dots i llegats, que va posar en una situació difícil el seu hereu Pau. Quan aquest es va casar, del matrimoni entre el seu pare i Teresa Arandes ja havien nascut cinc dels sis fills. Per tant, es podia avaluar el cost que tindria per a la casa el pagament d'uns dots tan elevats i les reserves que feia el propi Anton per a ell i per a la seva esposa. Si bé és cert que quan va nomenar hereu el seu fill Pau els negocis anaven molt bé, ja no era així en el moment de fer testament, quan ja s'havia iniciat la Guerra Gran amb França, de nefastes conseqüències per a la producció agrícola i el comerç.

Teresa va tenir des de sempre males relacions amb Pau, que veia com l'ambició d'ella posava en perill el futur de la família. La documentació recull el seu elevat, i a vegades desmesurat, nivell de vida, que la portava a no tenir-ne prou amb la seva pensió i a exigir a l'hereu que pagués les seves factures. Tant Pau com Anicet i Cándido van haver de fer front al pagament de dots, llegats i pensions en un temps de guerra i crisi. I, segons alguns comentaris, Teresa en cap moment va disminuir la pressió sobre la casa reduint les seves permanents reivindicacions econòmiques.

És possible que Anton fos conscient, quan va redactar el testament, de la càrrega que deixava sobre el seu fill gran en el moment de la signatura de capítols matrimonials de Pau, ja que va demanar-li disculpes per no haver liquidat els dots dels seus fills i filles i deixar-li aquesta obligació. El casament de Teresa i Anton, per tant, va ser determinant per al futur de la casa Baldrich.

se amb el seu pretendent a qui ella estima, i la resposta irada del tutor dient que «...has despreciat (el pretendent imposit) ab las frivolas rahons de que te volias casar a gust...» (Riquer 1998: 650-655).

35. Arxiu Històric de Tarragona. Notari J. Genovès i Riba, capítols matrimonials 1768.

Felipa Veciana i Miró (1756-1800)

En el moment d'expansió i eufòria econòmica, els Baldrich van decidir estrènyer lligams amb una de les famílies més importants de Valls, els Veciana. Tot i que es tractava d'una antiga família de ramblers, Pere Anton Veciana, tractant de mules, arran de la derrota que propinà al guerriller austriacista Carrasclat el 1719, aconseguí despertar l'atenció de Felip V, que li encarregà el comandament dels mossos d'esquadra, la primera policia armada de Catalunya. A partir d'aquest moment la família s'enriquí. Pere Anton i els seus successors, declarats partidaris dels Borbons, es convertiren en els defensors dels interessos del rei a Valls, administradors de les rendes de l'arquebisbe de Tarragona i dirigiren les Esquadres fins que van ser dissoltes l'any 1836.³⁶

L'hereu Baldrich era Pau. Amb Pau la família havia arribat a cim de l'esplendor econòmica i cultural, i aquest hereu gaudió al llarg de la seva vida d'un prestigi gairebé nobiliari. Els seus pares el van enviar a estudiar a L'École Militaire de Sorèze, un col·legi dels jesuïtes on estudiaven els fills de famílies de la petita noblesa i de la noblesa rural o provinciana. Aquesta escola elitista tenia un cost total d'unes 850 pessetes, que garantien l'educació, la manutenció, el vestit i calçat i l'atenció mèdica. A més d'una completa formació acadèmica, que incloïa diverses llengües, els interns aprenien música, dibuix, a muntar a cavall i a ballar. També feien exercici militar i a fer anar l'espasa.³⁵ Després, Pau es doctorà en Filosofia a la Universitat de Cervera i es llicencià en Història a Salamanca. Per aprendre l'ofici de la família, a finals de la dècada dels setanta estigué una temporada a la botiga de teles de Tomàs Llimona, conegut del seu pare amb qui aquest va fer diversos negocis.³⁶ A més, l'any 1778 va ser nomenat, com el seu pare i el seu avi, familiar del Sant Ofici de la Inquisició.

Felipa, per la seva part, era la sisena filla de Felip Veciana i Maria Miró, i procedia d'una família de cavallers de Reus, partidaris del rei Borbó. Possiblement, com la seva germana més gran, va estudiar a l'Ensenyança de Tarragona, lloc habitual de formació de les noies de famílies benestants del Camp de Tarragona. Estava acostumada a viure en el si d'una família que gastava més del que tenia i que va contraure deutes a causa de les despeses del seu hereu, entre altres dispèndis, quan el van enviar a estudiar a Barcelona.³⁷

El casament, que significava un lligam entre les elits de Valls, es va celebrar l'any 1781.

Felipa tenia setze anys i Pau vint-i-dos. Ella aportà com a dot 4.000 lliures més dues calaixeres plenes de roba per a ella i la casa. Les calaixeres i 1.000 lliures s'havien de donar en el moment de casar-se. Es determinava que, si no tenia fills, podia disposar de 1.500 lliures. L'escreix pujà a 5.000 lliures que havien de passar als fills. Si no en tenia podia quedar-se amb 3.000 lliures. No se l'associà a guanys i millores.³⁸ El matrimoni tingué dos fills, l'hereu, Anicet, i Pere, i tres filles, Andrea, Teresa i Francesca de Sales o Salesa. Felipa morí als trenta-cinc anys, poc després del naixement d'aquesta última.

Mostra de la seva preeminència social, Felipa constava com a patrona de nombroses fundacions i causes pies, algunes de les quals havia heretat de la seva àvia paterna Francesca

36. Per a més informació sobre les Esquadres de Catalunya i els successius Veciana, comandants d'aquest cos, vegeu Núria Sales i també Anna Borrueu (Sales 1962 i Borrueu 1994).

37. Núria Sales cita una carta del Baldrich als Veciana en la qual expliquen en detall en què consistia aquesta formació (Sales 1962: 45-46).

38. ACAC Notari Joan Andreu, capítols matrimonials 1779-1787. AMV Fons Baldrich-Coll. reg. 338. Anys 1744-1815.

Dosset i Gassol.³⁹ Felipa Veciana va morir just abans de la davallada econòmica de la família i sense presenciar les discussions entre el seu home i Teresa Arandes.

Poc després de la mort del seu pare Anton, Pau Baldrich va decidir tornar a casar-se, però considerà que calia canviar la procedència familiar de les mestresses, fins ara membres de famílies burgeses. Les incerteses del comerç van fer creure a Pau i al seu hereu Anicet que els convenia consolidar el seu patrimoni amb propietats immobles i decidiren casar-se ambdós amb una mare i una filla propietàries de Porrera. Pare i fill varen veure en aquestes dues dones la possibilitat de fer un casament d'interès, malgrat el poc entusiasme dels dos homes per les seves respectives esposes.

Maria Muntaner Ardèvol (1761-1835)

Als set anys, Maria quedà òrfena del seu pare Francesc Muntaner, de Porrera. La mare, Francesca Ardèvol, la va inscriure a l'Ensenyança de Tarragona, tal com es dedueix dels pagaments fets per Francesc Ardèvol, curador seu, en concepte de manutenció per al període del 1773 al 1775.⁴⁰ La seva lletra matussera indica el poc temps que va estar escolaritzada. Poc després d'enviudar, Francesca Ardèvol, la mare, es casà amb Joan Amorós, amb qui tingué una filla.

El 1777 Maria es casà amb Joan Pellicer. Ell aportà al casament els drets a heretar que tenia del seu pare, Joan Pellicer Macip, que era, a la vegada, hereu universal de l'avi Joan Pellicer Peiry. Maria com a pubilla de Francesc Muntaner aportà al matrimoni terres, horts, cellers i tres cases equipades amb roba, mobles i estris, i 440 lliures. D'aquesta unió nasqué Francesca Pellicer Muntaner. Joan Pellicer morí el 1788.

Quan es casà amb Pau Baldrich el 1802, Maria tenia més de quaranta anys, era propietària i disposava en usdefruit dels béns del marit difunt. L'any 1806, aconsellada per Pau, presentà una denúncia contra la seva germana per part de mare, Maria Amorós Ardèvol, perquè Francesca Ardèvol ometé diversos béns quan féu inventari de les propietats de Francesc Muntaner. Maria considerava que tant les joies de la casa Muntaner com les regalades pel pare eren d'ella i va reclamar la llegítima denunciant que no va ser advertida de la defunció de la mare ni de les últimes disposicions d'aquesta. Les dues germanastres pactaren que la compensació seria una vinya de dos jornals situada a la partida dels Obaguets i 700 lliures pagadores en tres terminis, que se sumaren als béns de la família Baldrich.⁴¹

Morí quan tenia setanta-tres anys. Sobrevisqué a la seva filla i al seu espòs Pau i quedà vídua amb nés i amb acusacions del notari Pellicer, nebot del seu primer marit, que volia denunciar l'hereu Baldrich per tenir-la segrestada i impedir que redactés les seves últimes voluntats. Maria va manifestar el desig que cada any es fes a la seva població natal una absoluta en sufragi de la seva ànima, el darrer dia del septenari dels Dolors de Maria.⁴²

39. (Sales 1962: 94-97).

40. AHAT Ensenyança, Entrades 67-8A, 1689-1818.

41. AMV. Fons Baldrich-Coll reg 300, 302, 324, 333, 547.

42. AMV Fons Baldrich-Coll Llibre Gros, p. 243 i ss.

El seu pas per la família Baldrich és esmunyedís, ja que quasi no surt en la documentació. Rodejada de persones amb fort caràcter i gran formació, en els darrers anys de la seva vida va presenciar la decadència dels negocis dels Baldrich. La Gran Guerra i els moviments independentistes de les colònies americanes havien fet trontollar les societats mercantils, dedicades al comerç amb el nord d'Europa i els territoris americans, de les quals els Baldrich eren socis. Les importants pèrdues que van experimentar van repercutir en les finances familiars.

Francesca Pellicer Muntaner (1779-1813)

La mestressa jove de casa Baldrich va entrar a la família al casar-se amb Anicet, al mateix temps que el seu sogre s'unia en matrimoni amb la seva mare. Aquest doble casament beneficiava les dues parts. Els Baldrich aconseguiren esposes sense despeses, atès que dots i escreix quedaven a la casa. Les dues dones van obtenir la protecció d'una família poderosa i, en el cas de Maria Muntaner, ajut per administrar els béns de la pubilla que tenia en usdefruit i que fins aleshores gestionava ella. L'herència de Francesca procedia tant de les propietats del pare com de la mare. Mare i filla havien tingut serioses dificultats per defensar l'herència davant les reclamacions dels germans de Joan Pellicer. El més reivindicatiu era Francesc, notari i amb bons coneixements legals, que va qüestionar durant anys el repartiment que s'havia fet del conjunt de béns. Maria aguantà com pogué els constants atacs del notari, però l'oferta dels Baldrich li va semblar una oportunitat per defensar el que considerava que era de la seva única filla.

Segons les dades del cadastre consultat pels Baldrich en el moment del doble casament, els béns de Francesca a Porrera eren: una casa de primera qualitat, dues terceres parts de les terres del mas Peyrí, diverses peces de terra i dues cases llogades.⁴³ La gestió d'aquestes propietats era complexa, ja que s'havien de renovar periòdicament els contractes dels parcers, l'arrendament de l'olla d'aiguardent, del forn de teules i de pa, i els arrendaments de la font Baixa i de les cases. Tot i la feina que comportava l'administració d'aquest patrimoni, els Baldrich van comprendre ràpidament que les rendes implicarien uns ingressos imprescindibles en uns moments en què alguns negocis fallaven i els recursos disponibles no cobrien les despeses de la casa.⁴⁴

Aquest matrimoni durà onze anys i tingué quatre filles, la primera de les quals morí poc després de néixer, i dos fills, Cándido, l'hereu, i Salvador. Francesca vivia a l'ombra del seu sogre Pau i de la seva mare, que exercia de mestressa de la casa i, a més, el seu marit tenia una forta personalitat i una gran capacitat de gestió. Francesca passava temporades a la casa de Porrera i a la Gornal, i es dedicava a la cura dels fills. En les cartes dirigides al seu marit Anicet es lamentava que se sentia molt sola. Escrivia amb una lletra maldestra, però amb frases simples sabia transmetre els seus sentiments. Francesca morí l'any 1813, poc després d'haver donat a llum la seva filla Francesca, possiblement de complicacions derivades del part, sense haver fet testament.

43. AMV. Fons Baldrich-Coll. reg. 960 1828.

44. Per a més informació sobre les propietats de la família Pellicer a Porrera vegeu Carme Sanmartí i Montserrat Sanmartí (C. Sanmartí, M. Sanmartí, 2004: 877-890).

Josepa Cabessa Batlle (1779- 1820)

Després de la mort de Francesca, Anicet quedà amb quatre fills petits dels quals tenia cura l'àvia, que vivia a la mateixa casa. L'any 1819 conegué Josepa Cabessa i ben aviat se n'encaterinà. Les cartes que li va escriure posen de manifest l'enorme estima i admiració que despertà en ell aquella vídua de quaranta anys, amable i delicada i mare de dos fills i una filla. L'hereu Baldrich, a més, va valorar els avantatges que els podia proporcionar la unió de les dues famílies. Els Cabessa eren una saga de notaris i propietaris de l'Espluga de Francolí i, a més, durant el segle XVIII, van ser procuradors del monestir de Poblet. Josepa, filla de Josep Cabessa i de Marianna de Batlle, s'havia casat per primera vegada el 1800 amb Joan Ramon Coll Vidal, vidu de Teresa Ixart.⁴⁵

Ben aviat es va plantejar la possibilitat de celebrar de nou un doble casament, el seu amb Josepa i el de la seva filla gran amb el fill de Josepa, lligant d'aquesta manera les propietats dels Coll amb les dels Baldrich. Les dues parelles es van casar l'any 1819. Els fills eren joves, Josep Coll tenia dinou anys i Felipa setze. Josep, com a hereu del seu pare, disposava d'una residència a Valls, una segona casa, diverses partides de terra amb avellaners, una fàbrica d'aiguardent, una premsa d'oli, un pis a Tarragona i pensions de censals morts.

Segons els capítols matrimonials, Josepa va aportar un dot de 6.000 lliures, a més de calaixeres i roba. Pau i Anicet hi afegiren 3000 lliures en concepte d'escreix, a canvi que renunciés als drets sobre compres i millores que els Baldrich poguessin fer durant el temps que durés el matrimoni. En els mateixos capítols, mare i fill van fer pacte de donació mútua i ella es va reservar el dret de reclamar part dels seus béns si naixia una criatura del segon matrimoni.⁴⁶

Però Josepa va tenir una presència fugaç com a mestressa de la casa Baldrich, perquè morí al cap de pocs mesos, la qual cosa deixà el seu marit absolutament desolat, com ho demostra un llibre de poemes que escriví en record de la seva esposa i el fet que no es tornés a casar.

L'hereu de Felipa i Josep Coll va ser qui més propietats immobles acumulà de tota la família. Tanmateix, el cognom Baldrich es perdé i el castell de Valls passà a ser la residència de la família Coll.

Conclusions

El paper de les mestresses en la gestió de la casa Baldrich palesa la importància que tenia l'elecció de l'esposa de l'hereu en les famílies benestants. Des del segle XVII, els Baldrich van seleccionar curosament les dones que havien d'ampliar el seu patrimoni, dirigir les seves llars, educar els seus fills i ajudar-los a assolir relleu social. Una bona candidata havia de servir per reforçar els lligams amb altres famílies amb interessos econòmics semblants, col·laborar a ampliar el radi d'influència o incrementar el patrimoni. Les prioritats de cada època marcaren l'elecció. En el cas dels Baldrich, durant generacions prioritzaren les unions amb dones procedents de medis urbans, principalment menestrals i comerciants. Un cop assentats els negocis i consolidada la fortuna, van establir aliances amb l'elit per millorar la posició social. Final-

45. ACAC Notari Manuel Arbó, capítols matrimonials 1799-1800.

46. AMV Fons Baldrich-Coll reg 599 Notari A. Ortega capítols matrimonials 1820.

ment, quan trontollaren els negocis a causa dels conflictes de finals del XVIII i principis del XIX, buscaren la seguretat dels ingressos en els béns immobles. Solament en alguns casos, i sempre en segones núpcies, es van casar perquè s'enamoraren. La manca d'afecte entre els cònjuges s'evidencia en les cartes que algunes de les mestresses enviaven als marits o familiars propers queixant-se de la solitud que patien.

Els continus casaments dels vidus certifiquen que la presència de la mestressa era imprescindible per a la bona marxa de la casa, especialment quan no hi havia descendència o quan hi havia criatures petites que necessitaven algú que en tingués cura. En canvi, si ja hi havia filles grans, aquestes podien actuar com a mestresses i no calia que l'hereu es tornés a casar. Cinc dels hereus van quedar vidus almenys una vegada. Del tretze matrimonis que van celebrar els set hereus Baldrich, cinc els van fer amb vídues i vuit amb solteres. Solament dos van morir vidus. Un després de quatre casaments (Salvador) i l'altre després de dos (Anicet).

Si es considera la coincidència entre l'any de defunció i el naixement d'una criatura, es pot afirmar que cinc de les mestresses van morir de part o de problemes de postpart, fet que posa de manifest els riscos d'un naixement i els primers anys de la vida tant per a les mares com per als descendents. Les dones eren molt conscients de la fragilitat de la vida, ja que moltes van patir el dolor la mort d'un fill o més. Com a exemple destaquen les tres primeres esposes de Salvador Baldrich, totes mortes de part; a Maria Martí se li moriren dos dels sis fills que tingué, i a Manuela Janer, de tretze n'hi sobrevisqueren sis. La preocupació per les malalties era tan gran que ocupa una part important de les cartes que enviaven als seus familiars.

En canvi, cap de les vídues Baldrich va optar pel matrimoni. Les condicions establertes en els capítols matrimonials les dissuadiren, ja que els eren suficients per viure còmodament, sense necessitat de tornar a formar una nova família. Durant el segle XVII i gran part del XVIII, a sis mestresses se les associà a compres i millores. La majoria no en van poder gaudir perquè moriren aviat. Qui sí que ho va poder fer va ser Manuela Janer, que tant en vida del marit com després, ja vídua, va tenir una gran capacitat de gestió que li proporcionà uns grans beneficis socials i econòmics. Des de la segona meitat del segle XVIII, els capítols recullen la renúncia de les dones a l'associació de compres i millores, a canvi d'un escriu més elevat, que elles consideraven més segur en cas d'enviudar, ja que no se sentien tan vinculades a la marxa de l'empresa família.

Tot i que la responsabilitat que s'atorgava a les casades era l'administració de la llar i l'educació dels fills, l'anàlisi de les mestresses mostra com la seva aportació econòmica era decisiva. En primer lloc, pels dots, que malgrat que s'entenien com els recursos que necessitaven per mantenir-se i no resultar oneroses en la nova llar, significaven una injecció de recursos que permetia als hereus emprendre nous negocis, liquidar deutes, comprar béns o crear censals. Però, a més, algunes d'elles van treballar directament en els negocis dels seus marits, especialment botigues, van col·laborar a multiplicar els béns de la casa i van ajudar a l'ampliació de xarxes de relacions i coneixences. D'altres van aportar béns immobles i ajudaren a establitzar la situació econòmica o a augmentar el patrimoni dels seus marits. També es dóna el cas de la mestressa que aporta poc dot i es preocupa principalment del futur dels seus fills no hereus, sense tenir cura del futur de la casa Baldrich. De l'anàlisi d'aquestes dones es pot considerar que va ser a partir del moment en què es convertiren en una família rendista que les dones es van constrènyer a les seves obligacions domèstiques.

Totes elles van educar la seva descendència cristianament. A les noies les van preparar tant per conduir-les al matrimoni com per entrar en un convent. Als nois els van imbuir d'un gran esperit religiós, fomentant l'opció sacerdotal en uns i als altres un profund sentiment cristià manifestat en les seves biblioteques, en diverses actuacions públiques i, sobretot, en les darreres voluntats. Les mestresses van ser els peons d'un joc d'estratègies planificat, i un cop van entrar a formar part de la família del marit tingueren una influència desigual en la nova llar.

Bibliografia

- AGUSTÍ, Miquel (1988). *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Barcelona: Altafulla.
- BARRERA GONZÁLEZ, Andrés (1990). *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural. Lógica de la razón doméstica*. Madrid: Alianza
- BORRUEL, Anna (1994). *Les esquadres de Catalunya a finals del segle XVIII: de la prosperitat a la decadència*. Valls: Consell Comarcal de l'Alt Camp.
- BOSCH, Mònica; FERRER Llorenç (2000). *Biografía o explicació del arbre geneològic de la descendència de casa Heras de Adri (1350-1850) de Miquel Heras de Puig*, Girona: CCG.
- BROCA, Guillem de (1985). *Historia del derecho de Cataluña especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*. Generalitat de Catalunya: Departament de Justícia.
- FERRER, Llorenç (1994). «L'ús de la família per la burgesia de la Catalunya Central» Dins Santi PONCE i Llorenç FERRER (coord.) *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Eumo p. 15-41.
- GARCIA, Clara i MUIÑOS, M. Jesús (1994). *Aproximació al sector de la pell a Valls (segles XVI-XX). La difícil transició de la manufactura gremial als tallers industrials*. Institut Estudis Vallencs (IEV): Estudis locals.
- MEDIO CACHAFEIRO, Maria (1986). «La pubilla y la mujer en la comunidad de Ventalló» Los Pirineos. Estudios de Antropología Social e Historia. Coloquio Hispano-Francés. Madrid: Universidad Complutense, p. 253-281.
- OLIVÉ, Francesc (2005.) «Els notables: un patriciat de base comercial i pocs nobles». A *Valls i la seva història. Segles XVI-XVIII: conflictes, canvis i desenvolupament*. Institut Estudis Vallencs, p. 219-232
- RIQUER, Martí (1998). *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona: Quaderns Crema.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador J. (1999). *Els Martí. De pagesos benestants i mercaders a nobles del Principat de Catalunya*. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla.
- ROVIRA I GÓMEZ Salvador J. (2001). *Francesc de Montserrat i Vives, primer marquès de Tamarit (1617-1688)*. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla
- SALES, Núria (1962). *Història dels Mossos d'Esquadra. La dinastia Veciana i la policia catalana. El segle XVIII*. Barcelona: Aedos.

SALES, Núria (1962). *Una vila catalana del segle XVIII. Episodis de la Història*. Barcelona: Dalmau.

SANMARTÍ, Montserrat (2006). *L'arxiu patrimonial Martí d'Ardenya*. Societat Catalana d'Estudis Històrics núm. XVII, 85-109.

SANMARTÍ, Carme; SANMARTÍ, Montserrat (2004). «Contractes i producció agrícola dels Pellicer-Baldrich a Porrera (1800-1942)» dins *Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós*. Estudis d'Història Agrària. Col·lecció Homenatges 17.

SANMARTÍ, C. i SANMARTÍ, M. (2005). «Dots i llegats dels Baldrich de Valls (1768-1863)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XVI, p. 97-112.

SERRA, Eva (2009) «La dona a pagès en els segles moderns». *Escola Catalana*, núm. 459, p. 11-13.